

tant de l'any 1000, per a pobles situats en llocs diversos de la zona. A Navarra, *Sasso* en un document de l'any 1054-68 del Becerro de Leire;⁸ referit a un poble d'Aragó, es troba la mateixa forma en un document de 1046.⁹

En el domini català dispo de moltes dades antigues. De *Lo Sas* del terme de Cornudella de Valira, hi ha documentació directa i indirecta dels Ss. IX i X: *Illo Sasso* en el document d'Isclès¹⁰ del S. XI; *Sancto Vincencio de Illo Sasso* en una rúbrica del cartulari de Lavaix, copiat al S. XII.¹¹ La partida del mateix terme municipal a què m'he referit amb el diminutiu *Sassieso*, es menciona en la forma *Saselu*¹² l'any 987-995. Del poble de *Sas* del municipi de Benés no hi ha cap menció autèntica anterior a l'any 1022 (*Sasso*, Abadal, o. c., 61; Serrano, 442), atès que les de 895 (*Sasso*, *Saso*), 954 (*Sasso*) i 986 (*Sass*) publicades per Serrano (136-7, 307, 384) i per Balari (datada per ell l'any 887, *Origenes*, 508) procedeixen de diplomes falsificats, que prenen com a base el de l'any 1022, tot i que es devien fer a finals del S. XI (tal com demostra Abadal, pp. 61, 62); després es parla del *territorio Sasso* l'any 1030 (Villanueva, *Viaje lit.* XII, ap. 17 bis; Abadal, 296b), de *Sas* l'any 1281 (Carreras Candi, *Misc. hist. cat.* II, 52) i del *Batlliu de Çars* l'any 1359²⁵ (*CoDoACA* XII, 77).

En fi, les dues dades següents ens interessen particularment, perquè senyalen els àmbits extrems de l'àrea del mot cap al NE. i cap al Sud. Un *Sas* havia existit prop de Gerri, atès que figura entre les possessions³⁰ d'aquest monestir, en una butlla de l'any 1164 (Kehr, *Papsturkunden*, 398; Serrano, 109). Hi ha també *La entrada del Sas* en la llista d'afrontacions del terme sarraí de Lleida (any 1170, ed. Garcia Biosca, n. 51). Finalment *Castelló Veyl del Sas*, prop de Castelló de la Plana, apareix amb aquest nom des de 1320 (*BSCC* XIV, 201). L'índex del Real Patrimoni (S. XVI) vacil·la: «Castelló vell de *Salas* o de *Sas*», fº 78 (*BSCC*, 1935, 205). Com que aquest *sas* és un mot estrany per als valencians, alguns el deformarien confonent-lo amb *Sales* o *Salàs*.

Una prova que el mot no sols existia en el S. X, sinó que llavors ja era molt antic, es troba en la forma mateixa del compost *Tremessàs*, nom del barranc que passa pel peu del *Sas* de Cornudella, i que procedeix⁴⁵ d'entre els altres dos *sassos* del municipi (*Lo Sassieso* i *Lo Sasset*), i que ja és esmentat en un document de l'any 989 («dono una terra ad stirpare *inter Amos Sassos*», o, en una altra còpia, «*inter Ambos Saxos*»); i en un altre de l'any 979 («in castro Vellasia, in loco⁵⁰ que dicitur *Inter Ambas Saxas*» Abadal, docs. núms. 281 i 245). A través de les llatinitzacions, en part arbitràries, ens adonem que es tracta de *INTER AMBOS SASSOS*, amb apòcope arcaica de la terminació -OS, a la manera occitana, i afèresi de l'en- de *Entramessàs*; tot i que el vaig sentir en el país és *Tremessàs*, ha d'existir una variant amb síncope regular *Transàs*, que és la que es deu ocultar sota l'errada *Trausàs* del mapa al 1:50000.

Vist que *SASSU és tan antic i arrelat en el país, i⁶⁰

que no es pot explicar com a llatí, germànic ni àrab, és clar que ha de ser pre-romà, i es veuen poderoses raons per creure que no és d'origen ibero-basc, sinó indoeuropeu, potser cèltic, o enllaçat amb elements⁵ transpirinencs representats en celta.

D'entrada, els indicis geogràfics, sense excloure del tot el basc, susciten, per ells mateixos, la sospita que no ho és pas. L'àrea de *sas-saso* és limitada al Sud per l'Ebre i la serra d'Alcubierra-Monegros, a l'Est pel Segre, a l'Oest els límits del mot coincideixen amb els de la Ribera navarresa (que té un escàs contingent de basquismes), i pel Nord coincideix amb la gran serra transversal que senyala el principi del Pre-pirineu: Guara-Carrodilla-Montsec. Després és un mot dels Somontanos: de Navarra, d'Osca, de Barbastre i de la Llitera.

Si no fos pel petit grup de *sassos* de la vall de Cornudella de Valira, podríem dir que és estrany a Ribagorça; i, encara, aquest grup es troba al Sud de l'altre gran antemural pirinenc, la serra de Serradui-Altaió-Sant Gervàs, que tanca el pas de la Ribagorçana en el congost d'Escales. No hi ha res d'això en les altes valls pirinencs de Boí, Navarrès i Benasc; res a Sobrarbe; gairebé res a les valls de Tena i de Jaca. Les zones de gran vitalitat del mot es troben, doncs, en la latitud Lleida-Osca-Tudela. Més al Nord, sols algun cas escadusser; la paraula allí ja no és entesa popularment i està representada sols en la toponímia major. En les altres direccions passa el mateix: sols es troben algunes avançades aïllades més enllà de la línia Ribagorçana-Segre-Ebre, aïllades i en part transportades secundàriament des de la zona de difusió de *sas-saso* (p. ex. el de Castelló de la Plana).

Ara bé, això s'assembla notablement a l'àrea de *carant*, una altra relíquia indoeuropea de caràcter evident i que probablement és sorotàptica: paracelta i no cèltica. L'absència total o l'extrema raresa dels topònims emparentats amb *sas* crida immediatament l'atenció a qualsevol que recorri les riquíssimes llistes de topònims menors de les altes valls pirinencs, on són freqüents els basquismes. L'opció basca, doncs, sembla que cal descartar-la i cercar una altra explicació.

Els sufixos que s'afegeixen a aquesta arrel en certs derivats que encara no hem estudiat, ens donen una pista molt interessant. Una SARDA és un planell dalt d'un serrat polsegós, una terrassa poc fèrtil. A Fraga em van dir: «Una *sarda* és un tros que no es cultive, dalt del *sas*»; «*sarda* i *sas* volen dir quasi el mateix, però el *sas* a vegades se cultive», van precisar a Saidí. Aquesta relació que percebiem els dos informants populars entre ambdues paraules em sembla que és realment etimològica: *sarda* deu venir de *SASSĪTA, amb el sufix que ens mostren *LEGĪTA (*DCEC*, s. v. *liria, lidia*; *ZCPH* XXV, 45), al costat de l'arrel de *légamo* i del francès *lie* (*LEGA); *TROCTA (*DCEC*, s. v. *trocha*; *ZCPH* XXV, 49) al costat de l'arrel *TROGIO*- del reto-romànic *troig*; *JUTUTA (francès *jotte*, *ZCPH* XXV, 58) al costat del cèltic insular *JUTO-*